

Mirogoj, 4.1.2001

Stav Krleža

nad otvorenim grobom

oproštajni govor predsjednika
Hrvatskog društva dramskih umjetnika

Nad otvorenim grobom, tužni
zbore, opraćamo se danas od
istinskog velikana hrvatskog
glumišta i hrvatske kulture. O
njegovoj veličini izrečeno je i
napisano gotovo sve još za vri-
jeme njegova fascinantnog um-
jetničkog djelovanja, kako u
kazalištu, tako i na filmu, tele-
viziji, radiju, a i njegov spisateljski
doprinos hrvatskoj knji-
ževnosti bijaše dragocjen. Bog
ga je obdario čudesnim talen-
tom, a on ga je neštedimice ra-
sipaо od najmanjih zaseoka do
najvećih gradova vječno na pu-
tu u potrazi za publikom.

Svi koji smo imali sreću s nji-
me raditi i prijateljevati najbolje
znamo da je naš Šova jedini,
najbolji i neponovljiv, a uživati
blagodat njegove blizine zna-
čilo je za sve nas da smo i mi
bili bolji i važniji. Sa Šovom je i
život bio ljepši. Bio je osjećajan
i plemenit čovjek. Zračio je to-
plinom i dobrotom. Svoje glu-
mačko poslanje izdigao je iznad
razine profesije koju treba oda-
đivati bolje ili lošije. Kroz svoje
uloge i umjetnički angažman
govorio je o sebi, o svojoj okoli-
ni i društvu. Bio je pravi narodni
tribun, stoga mu je narod ljubav
i uzvrćao .

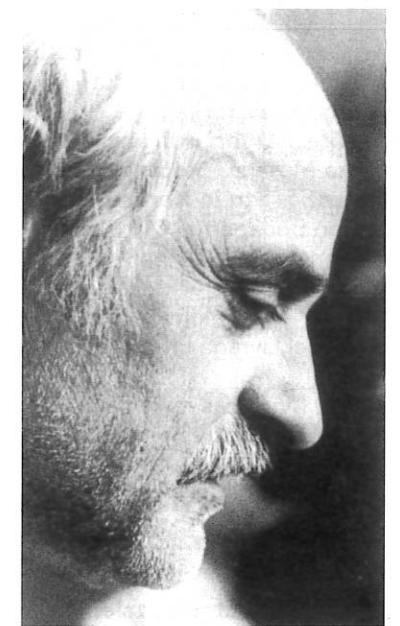

anji i filipu

Kćeri moja
Slavonijom koja hodiš
Kćeri moja
Slavoniju koja pjevaš
Oblake što jašeš
sine
Ne skidajte
blata sa cipela

Mirjana Sačer

Nakon komemoracije, 3. 1. 2001. između dvaju kazališta

S A D R Ž A J

Zlatko Vitez Nad otvorenim grobom	1
Tomislav Durbešić Laku noć Šovo	2
Đurđica Ivanišević Ne dirajte mi ravnici	3
Veselko Tenžera Pobuna glumca	4
Fabijan Šovagović I sretan je što živi	6
Dalibor Foretić Život u komadu, iz inata	8
Antonija Bogner Šaban Izgarao je unutarnjom vatrom	10
Zdenko Jelčić Slomio se štap, gospod Prospero	12
Muka Isusova u Hrvata	14
Georgij Paro Smrt	16
Ranko Marinković Pred svjetom tragičnoga	17
Kemal Mujičić Kad umire pjesnik	20
Tomislav Durbešić Adio	21
Vlado Gotovac Smrt nije jača	21
Vlado Gotovac Rad Idiota vječnosti	22
Miroslav Krleža Veliki petak	23
Eliza Gerner Sjećanje na Krležu	24
Antun Vujić Kultura kulturnim djelatnicima	26
Želimir Ciglar Krešimir Dolencić: Zato sam ovdje	27
Georgij Paro Pismo glumačkom ansamblu HNK	31
Sandy Uran Zrinka Kolak Fabijan: Dosegnuta zrelost	32
Tea Gjergjizi Sloboda teatru, teatar studentima	35
Lidija Zozoli Duško Valentić	36
Frane Perišin Grad na sceni	39
Lidija Zozoli Barbara Rocco	40
Tomislav Durbešić Bit će za vas posla u Beogradu	42
Nenad Stazić Uvijek u službi publike	44
Helena Braut Pomlađeni KAJ na sceni	46
Igor Mrduljaš Skromni i tihi kao što je bio Marin Carić	48
Ivica Restović Marin, samozatajan do smrti	49
Poruke za Svjetski dan kazališta	50
Fadil Hadžić Križni put komedije	52
Antonija Bogner Šaban Suživot s kazalištem	56
Davor Mojaš Tmine i svjetla mita	59
Jakša Fiamengo Umjetnica koja se ne predaje	60
Petar Selem Tragično osjećanje glume	62
Marijan Radmilović Može li drugačije?	64
Branka Hlevnjak Umjetnost za umjetnost	66
Andrija Tunjić Zagrljav politike	68
Slavko Batušić Bez maske i kostima	70
Ivan Kušan Repica i mrkvica	73
Bobjeve kazalištarije	74
Zlatko Vitez Dobri duh kazališta	76
Jasminka Mesarić Sjećanje na Ivana Baloga	77
Fadil Hadžić Što je Kerempuhovo vedro kazalište?	78
Napoleon Bonaparte Dio nacionalne slave	79
Željko Senečić Music hall	80
Velimir Čokljat Osječka Talija na prijelazu stoljeća	82
Jiri Menzel Od nekih spika o umjetnosti dobivam osip	84
Jorge Angel Livraga Kazalište misterija u Grčkoj	85
Iza kulisa	86
Zoran Zec Večeras improviziramo	87
U susret VIII. Festivalu glumca	88
Dubravko Jelčić Benešić i llok	89
Izbor predstava za VIII. Festival glumca	90
Djelatnost HDDU	92
Ivo Fici Poezija	94
Jiri Menzel Redateljski talent	96

Mili moj Šovo!
Pa baš prvog dana nove 2001., novog stoljeća i dugog
dalekog tisućljeća.
Pa baš prvog? Kad svi slave, buče, vesele se, žele sreću,
čestitaju, ali, ali...

Moj susjed, iz moje male ulice, čestita mi Novu godinu, ali
tiho, pazi, tiho jučer reče, umro nam je Šovo naš! Znaju ljudi
znameniti nepoznati puka našeg da je umrlo jedno kazalište,
jedna neponovljivost. Jedna svetost. Ne od Boga, ne od
crkve, religije, svetost iz duše gola čovjeka. Čujte svetost,
tajanstvo. Umjetnost, jadna, izmučena glumca. S njim sva
lica, bezbroj (a to su i naša lica) odoše... u čisti zrak.
Želim ti, mili moj Šovo, kad svi još čestitaju, na početku
tvojih tisuća i tisuća milenija, miran san...

Znam da si se sad nasmiješio, onako malo nakrivivši glavu
svoju, i reći će, nespretno, potiho, ne kao ti, oprosti, tekst
Shakespeareova kralja Learea i Prospera koji si govorio -
Bogovi se igraju s nama kao s muhamama (ali i mi s njima) i -
Mi smo tek tvar od koje građeni su snovi, i još, kao što reče
Sršin u Gorkovom *Na dnu* kad umre glumac E, pokvari nam
pjesmu!

Neka, pjesma ne bješe nam jako lijepa!
A ona tvoja pjesma iz rovova Vukovara, Vinkovaca,
Ladimirevac...

Kao dragulj blista čistotom, dobrotom i pažnjom
dostojanstva. I ostat će takva!

Ne može se baš za svakoga reći Nisi živio zemlju!
Snivaj, mili moj, san svoj, svoje tisućjeće, tisućjeća,
San bez jave.

Besanicu sna.

A uskoro ću, možda, i ja...

Pa ćemo tamo, možda, opet izvoditi onu Tinovu *Kristalnu*
kocku vedrine.

Laku noć, Šovo, laku ti noć...

Tomislav Durbešić

ne dirajte mi ravnicu

**U ovom
papagajskom
vremenu u kojim
je sve jasno, od
Crkve i države do
disanja cvijeta u
polju, potrebni su
nam ljudi poput
Fabijana
Šovagovića.**

Moglo bi se igrati velikim riječima, dobacivati loptu u prostoru, citirati Brechta, Krležu, Shakespearea, Matoša. Govoriti o glumi i što je to glamā. Ali preostaju imena koja sve to stišavaju, pred kojima bi se moralio dugo šutjeti, jer ostaju nam samo riječi, riječi, riječi. A oni ne izgovaraju samo riječi. Njihovo tijelo, njihova duša i pokreti su jedno, kako navodi Meister Eckhart u *Knjizi Božanske utjehe o čovjekovoj pušini*. Fabijan Šovagović, taj čudešni Prospero na splitskoj histrionskoj pozornici jednog davnog ljeta, kada je prvi put pod glumačkim reflektorima zasjala njegova kći Anja, ili Đuka Begović kakav se teško ikada više može roditi, i raspojasani pisac i glumac u *Sokolu*, *Glu-mčevim zapisima*, *Prosjacima i sinovima*... od svega i najviše kao i svi najveći, čovjek koji je upitan, koji se dvoji, koji razmišlja i koji nadasve pati.

U ovom papagajskom vremenu vičnih vladanju, kojima je sve jasno od Crkve i države do disanja cvijeta u polju, potrebni su nam ljudi poput Fabijana Šovagovića koji ostaju upitni; ali zbog toga ne manje veliki. Kao što je bio i u životu, tako je i kroz rat prolazio upitno, ali i strasno goreći do kraja i glumeći "na život i smrt". Sada redovito, svakodnevno, snježnom pratinom Tuškanca, "lijekom na recept",

poput Tolstoja broji svoje korake u snijegu, ali ne odlazeći u Astapovo, on smireno hoda do obiteljske Mesničke, upravo tamo gdje je odnedavno zasjela "Lady Šram". I u tom stišanom disanju, u šutnji kojom očima obuhvaća snijeg, on i pojavom upija taj bijeli prostor kao što je upijao pozornicu cijelu za sebe.

Žal za Slavonijom

Kao što se osjetio na ispitnu i sam od prvog napada na Hrvatsku i sudjelujući u politici do mjere ukusa, ne gubeci sebe ni svoju umjetnost, ali ne izgubivši i patnju. Zato je i bilo moguće da doživi moždane udare, jer živi i razmišlja srcem a ne samo mozgom i ne praktično politički. Ponavlja trajno svoju žal za Slavonijom i rodnim mu Ladimirevcima, kao i za Dubrovnikom, Zadrom..."Milošević je mene dvaput ranio. Prvi put kvrcnuo me tu, otraga, svojim udarcem u pet sati ujutro, 5. listopada 1991., kada sam čuo da grad Dubrovnik napadaju sa sve četiri strane. I što sam toga dana mogao dobiti doli udarac u moj emocijama ispraznjeni mozak!", pripovijedao je u razgovoru 1994. godine. "Drugi mi je udarac Milošević zadao kada sam putovao u Našice...." Osjećao je da mora sudjelovati, pa i do granica izdržljivosti, na brisanom prostoru u kojem čovjek ostaje sam sa svojim strahom kao pred bijelim platnom ili bijelim papirom.

Na brisanom prostoru pobjeđivao je svoj strah snimajući sa Schmidtom *Vukovar se vraća kući*. Izazivao je sudbinu upravo na tom prostoru, kako mu je govorio i sam režiser. Nije htio biti kukavica. Dolazio je, kako je sam govorio, na nišan, misleći na tisuće mladih, na Lederera, na Krstičevića, koji su otišli s 30 godina. I što onda imam ja razmišljati sa svojih 60? Jer Šovagović ne da svoju Slavoniju: "Strah me je... jutros radio javlja da je u Ladimirevcima napadnuta fronta. To je moj kraj. Tamo mi je brat; tamo mi je sestra, sve mi je tamo. Tamo su mo-

je njive, one koje tu zazivam, zemlja, zemlja. To je moja zemlja i utoliko je moram braniti, organski... I to je glavni kadar u *Sokolu*. Kada govorim 'zemlju ne dam!', ne dam zemlju!', ne da zemlju, ne da je ni Vukovarac", govorio je 1992. godine.

U svojim dugim isповijedima sve je nastojao izgovoriti, ali i sve ostaviti nedovršeno, da bi nam se stalno vratilo kao što je život i velik i nedovršen. Kao što je svaka drama nedovršena. Kao i njegova borba za zdravlje - "i onda dodeš do odgovora zašto se žile suze, zašto umru, zašto se jedan dio mišića na vratu zgrči i suzi, a ja sam onda u Osijeku zaboravio lijekove. Kao da je život tražio da budem toliko nemaran i da baš tada zaboravim lijekove. Eh, i sad bih ja htio napraviti još jednog *Sokola*, ali život je okrutan i egoističan, i traži upravo da mu ja ponovo zapalim svoju svjetiljku..." I pali svjetiljku bez obzira radi li se o zdravlju, ili o glumi, ili o pisanju. Pali je sebi obasjavajući i nas novom knjigom *Slavonski divani Fabe Šovagova*.

I dok drugi u brzinama opisuju svoje pariške putešestvije, svoje londonske kvartote, svoje njujorške postaje, on hoda malim prljavim stanicama vlakova, gdje ujutro miriše burek i ispijena rakija, a djevojčice imaju velike prirodne trepavice. Putuje vlakovima i opisuje rasne konje u galopu, obijesne ždrijepce i vranice kada galop postaje kas, a kas završava u mekoj travi. I sjeća se svoga Đuke Begovića koji je gonio svoga paripa udarajući ga bićem, pa kada to nije pomoglo, proplakao je zelenku nad grivom ljubeći ga i pitajući oprost. Pitajući se "a prema kome su to jurili obojica. I njegov otac i moj Đuka Begović? Taštini svojoj ususret."

Vraćanje ocu

Lišen taštine, Šovagović opisuje sebe sličnoga svima koje susreće u

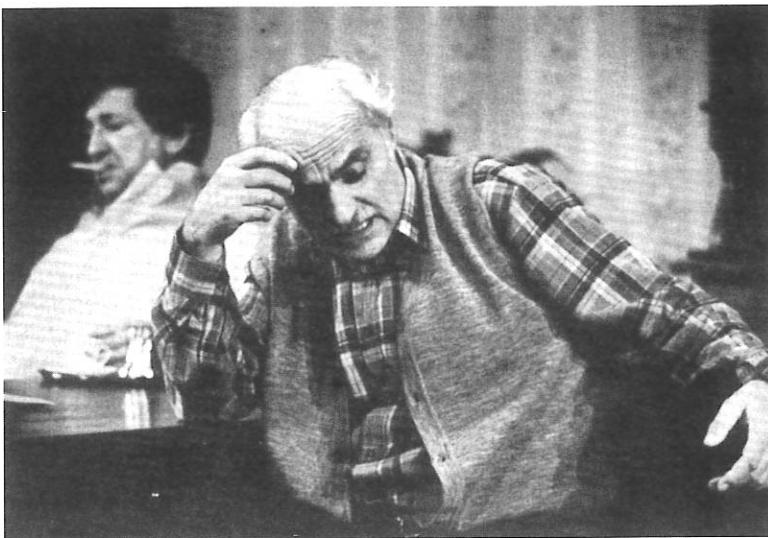
Đurđica Ivanišević

nenadmašenoj maštiji iskonskog života, ali prepunog Pobožne tištine. A nakon svega uvihek i ponovno je vraćanje ocu kojega je kao dječak izgubio. Ocu, koji je ukroćivao svoje konje i nad njima plakao kao Đuka Begović. Otac i on neraskidiva su nit sjećanja i dječe oči koje gledaju kako oca odvode u bolnicu jer mu je pukao čir i voze ga bolesnog konjskim kolima u Osijek. Operiran je i umro, a Šovagović je ostao vječni dječak koji se pita i sjeća: "Onda su ga opet dovezli našim kolima iz mrtvačnice u Donjem Gradu i ja sam se nadvirio nad stakleni prozorčić na ljesu i video sam muglavu. Tada su se još pravili maleni stakleni otvori na ljesu." Već i previše zreo hodao je noću stanicom Osijeka, gledao je rasvjetljenu, obasjanu, prljavu i video je na oglašnoj ploči autobusni Red vozniči i više od toga video je da na liniji koju je nekad prelazio njegov otac do bolnice sada prometuje više od 40 autobusa. "Da, ali kako da s njima prevezem svoga oca?", pita se Šovagović i tu se zastor spušta.

Svaka riječ, svaka gesta, svaki korak odzvanja kao bacanje novčića u teatru u Epidauru. Odjekuje do nas milenijski eho kao što odjekuje rečenica o okrutnosti života koji uvijek ponovno traži da mu se pali nova svjetiljka. A Šovagovićeva svjetiljka je svjetlo imenovanog života u brojnim kojima to nastoji žele biti bez uspjeha. Poput svjetionika u maglama pojavljuju se *Divani* kao što nas je začudno poput dječjih igračaka darivao decenijama ne pojeftinjujući se, pa ni u televizijskom spotu *Ne dirajte mi ravnicu*. Nije to gluma, to je život sam. Novčić koji odjekuje Epidaurom ili, drugim riječima, to znači živjeti u Hrvatskoj puni, svrhoviti, ali teški život čovjeka koji je rijetkoš medu rijetkim sličnim.

Svjetiljka koja se ne gasi i u nevremenima.

Vjesnik, 24. siječnja 1997.

POBUNA GLUMCA

Postoji li na koncu godine neki događaj u našoj kulturi o kojem bi valjalo razgovarati, onda je to nesumnjivo drama Fabijana Šovagovića *Sokol ga nije volio*. Izvedba te drame, u izvanrednoj režiji Božidara Violića, pokrenula je lavinu publike i pitanja još od ožujka ove godine, ali bez značajnijih kritičkih raspleta u javnosti. U Šovagoviću inače imade nečeg od elementarne nepogode, te je posvema razumljiva zatečenost duhova koji godinama ispunjavaju jednu provincijsku križaljku teatra (vodoravno: trendovi, okomito: aktualne licencije u kazalištu).

Što je to onda Šovagovićev *Sokol* unio u naš kazališni, i šire, kulturni trenutak? Nazvao bih to za ovu prigodu: pobuna glumca! Kojeg i kakvog glumca? Apсолутно me odbijaju mitološke prisopodobe u razgovoru o toj temi,

a još više popularna naklapanja o "tisuću lica". Nemam, međutim, ništa protiv vraćanja tog estetičkog monstruma u termine koje nam je zavještala Helada, gdje su i započeli naša kultura i civilizacija. Histriona, dakle glumca, ne bih, međutim tražio na Olimpu ili Parnasu, nego u polisu, među demosom, ako se tako može reći. Glumac je eksperimentalni zamorac demokracije, te najveće pustolovine, a možda i najtragičnije priče u povijesti. Njemu je zapalo da dokaže i vječno dokazuje temeljni postulat demokracije - postojanje Drugoga, u svoj punini njegove egzistencije, a ne u funkciji imperijalnog JA, oboružanog otpočetka simplifikatorskim sistemima, koji su tog Drugog reducirali na ovaku ili onaku potrošnju. Glumac je branio njegov život, održavajući kroz krv i tamu stoljeća ideju dijaloga, ili ako hoćete, razgovora dvojice ravнопravnih. Prema tome, on nema tisuću lica, bez obzira na broj ulo-

ga, on tek uvijek iznova pokušava dokazati postojanje Drugoga, gradeći tako nikad završeni most između dvaju bića, most na kojem se dogodila sva drama historije. Fascinacija kazališta i dolazi upravo otuda što je to najdulji, ne samo estetički nego i društveni, eksperiment u povijesti. Nije naodmet pripomenuti kako je glumac, osim u razdobljima velikog dramskog pjesništva, imao malo suradnika u tom poslu. Imajući od vremena uvijek samo sađnjost, on je zapravo raspola-gao istim trenutkom kao i goli život.

Šovagović - da se vratimo temi - nije naš prvi pobunjeni glumac, ali je najradikalnije izložio svoje razloge. U teatru hijerarhije, koji se pretvorio u pogon za reciklažu dramske literature, u kojem je on bio tek Redateljev posrednik (Redateljevo JA isključivalo je Drugoga u ime sistema ideja, nazora ili tehnika), glumac je izgubio svoju demokratsku auru i pretvorio se u puki materijal za potrošnju na sceni. Od lutke ga je često razlikovalo jedino - starenje. On,

Veselko Tenžera

međutim, nije ostao gluh prema demokratskoj čežnji vremena, pronalazeći tisuće načina da mu krene u susret, prema publici koja jedina omogućuje njegov život. Bježao je iz institucije, lomatao se drumovima, gradeći mostobrane prema ljudima još neokovanim steznicima jedne sterilne kulture, s histrionskim zavežljajem u ruci. On i u nas cijelo jedno desetljeće, evo, obija provincijske pragove, dokazujući pred nepoznatom publikom Drugoga, sam svoj gospodar posjedujući napokon svoju sudbinu. Šovagović je čak napisao i svoju dramu, te u plodnom povratku Dramskom kazalištu "Gavella" i u susretu s jednim, lucidnim redateljem koji ga je razumio, pokrenuo onu spomenutu lavinu.

U nizu razloga velikom zanimanju vidim još jedan: nasuprot vladajućem dinarskom sindromu hrvatske kulture Šovagović je od-

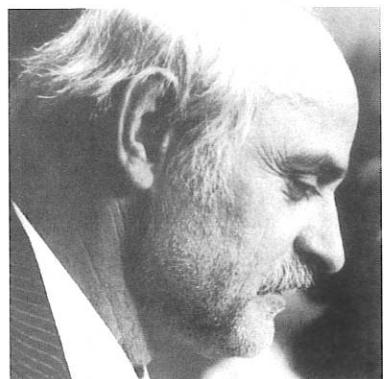
govorio panonskom ravnotežom. I to s kakvom logikom: nakon nezaboravnog Đuke Begovića, monodrame koju je igrao više stotina puta, on je posudio i njegovo prezime svojim junacima, gradeći jedan čudesni kontinuitet. Obitelj u ratu, sa starim Šimom na čelu, izgubljena negdje na dnu bivšeg mora, dok se ljudi dijeli u beskraj, kao amebe. Ako pristanem uz jedne - kaže stari Šima - već su dvojica protiv mene. Usuprot ratu i diobama Šima pokušava kuburiti Razumom i to se pokazuje tragič-

nim. Parametar europske civilizacije u Panoniji tragično je mjerilo. Kronika nekoliko ratnih dana dobiva tako os s dva pola oko kojih se sve okreće: na jednoj strani Šima koji pokušava razumjeti, spasiti, izračunati, uravnotežiti, a na drugoj njegov Sokol, konj koji njišti nad ravnicom, s modrim plamenom iz nozdrva, kao iracionalna sila koja pati, raduje se, boluje i na kraju ubija.

Sokol će kopitima raspaliti Šimu posred njegova razuma, izvršavajući neku metafizičku kaznu nad

čovjekom koji je pokušao razumjeti povijest oko svojega kućnoga praga. On odlazi iz svijeta otkupa, karmina i svatova, istodobno, kao odsjaj u oku dječaka, pred kojim je kavez mobilnih sivih kulisa (sjajna scenografija Drage Turine).

Tragika razuma i očinskih razloga, međutim, nije dana kao racionalna konstrukcija, nego na jedan posvema nov način u našem teatru: čuvstveno. Kao i sve male kulture koje svijet zamišljaju ravnom pločom na kojoj mali slijede velike, i mi smo poodavno oklevetali emocije, ostajući - slično privredi - uvijek u zaostatku jednu etapu u instaliranju novih (kazališni) tehnologija. Krležinu paradigmu "panonsko blato" prevukli smo tankim slojem asfalta i započeli tužne balkanske hermetične igre u kojima lud svašta radi zbumjenom. Čak i obični razgovori, da ne kažem intervjui, više su nalik na turobnu izmotačiju frajla Juce na francuskom, u kojima neki bandoglavi šupljoglavar opsjenjuje prostotu, nego civiliziranim izlaganjem ideja i st-

Glumac se, kao i svako društveno biće, oduvijek postavlja, umetao u tokove društvene drame. Oduvijek je mijenjao sebe prema toj drami, doživljavajući vlastite. Od stare društvene grčke situacije do Shakespeareova i Molièreova vremena, do današnjih dana, njegov položaj kreira bijednika i uglednika, mržnju i ljubav, siromaštvo i bogatstvo. Svi su ga društveni sistemi bacali u parabole prezira i obožavanja. Ta ga kob nije do danas mimošla. Njegov je poziv i dalje ostao pjesnički. Ostao je prvi pjesnikov suputnik i partner, bio i ostao čudenje u svijetu.

Ovdje će biti riječi o glumcu u današnjoj društvenoj drami. Ako je onaj koji nije izmakao našem sjećanju nosio šešir širokoga oboda, leptiricu, koracao dugim i uspravnim koracicima, skidajući šešir u širokom luku u susretu s gradskim odličnicima, ako su mu po smrti uglednici priredivali blistav sprovod, pomen i spomen, što je danas ta romantična persona...?

Gnjevnik, prokletnik, purger, činovnik, arlekino, boem ili skitница, klaun ili šofer s bezbrojnom količinom tekstova na zadnjem sjedalu automobila...

Kada je, prije nekoliko godina, velika kultura Francuske izgubila svoga velikoga glumca za kojim je plakao svijet, jedan je francuski list, u povodu te smrti, donio glumčev radni rokovnik da bi pomoću njega odao ožalošćenom svijetu tajnu smrti velikoga glumca. Po dokumentu tog rokovnika, Gerard Philippe prosječno je radio osamnaest sati dnevno. Početke dana označavale su budnice jutarnjih proba na radiju, u teatru, klape na filmu, scenariji, dvadesetak presvlačenja, automobili, avioni, telefoni, čast nacionalne kuće. Globu-

sa, ljubav i bogati život, bogata, brza i slavna smrt!

Prije nekoliko dana, u sunčanoj tisini najljepšeg groblja na svijetu, Mirogoju, tek što su zablaćeni radnici spustili Šubićev lijes u zemlju, sjetio sam se tog paralelnog rokovnika Gerarda Philippea, ne da bih dragog glumca i kolegu Ivana Šubića stavio uz njegov bok, nego da bih im obojici odredio

zajednički sistem života, sudbinu i kraj.

Sjetio sam se Šubićeva šoferskog načina odijevanja i onih tekstova na zadnjem sjedalu automobila, koje sam nakon posla uvijek morao micati. Tek tada bi to postajalo moje mjesto za vlastiti umor.

Mrzim, naime, automobile, a Šubić je mrzio one koji se zbog mržnje ipak njima koriste. Šubić je zbog Šubićeve,

Nehajske, Proleterske, Jurišićeve, Oporovečke i Trga Maršala Tita kupio auto, i ne sjećam se da je ikad zakasnio na posao, poput mene, čak i u vrijeme dok se hodalo pješke i dok se još trudio da sveže kravatu. Pakosnici danas kažu da je, eto, i u ovim našim prilikama, provincijskim prilikama, zbog te svoje nezasitne točnosti, i na Mirogoju, na završni gong svoje posljednje predstave, stigao ravno dvadeset - trideset godina preran.

Ispričao sam ovu tragičnu priču o glumcu danas; i tražim ga u sebi. U svojim prijateljima Serdaru, Bogdanoviću, Valentiću, Drachu, Zidariću, Kvrgiću, Lasti, Marottiju, Buzančiću...

Hoću ustanoviti što su danas ti ljudi. Što su te biografije. Raspredam, dakle, priču o sebi. Priču radnog vremena, slave i muke, jada i nesreće današnjeg glumca. Čuo sam da se Kvrgić na ovom istom mjestu zadržavao na profesionalizmu svoga posla, na priči što se sve može postići sa riječju: "Dobar dan", što sve glas glumca može napraviti. Ja kušam odrediti ono što je on po tome, ako to može učiniti. Kako danas živi, dokle je "evoluirao", koji su mu građanski i malograđanski problemi. Zato i idem iz sebe, od sebe. Zna se da je to nezahvalno, da ne kažem neskromno. No, član sam toga nesložnoga kanala koji živi samo za svoje vrijeme, jer ono je samo za njegova života. Silaskom sa scene prestaje sve o njemu. Ako živi za danas, neka se i hvali danas, neka užidje svoj ponos, ali neka i poneset temeljitu bruku svoju.

U kazalište stupio sam u sedamnaestoj godini. Godine radnih akcija, otkupa i neimaštine, obnove. Godine o kojima sa manje pompe pričamo od onih koje su im prethodile. Ne mislim da su bile mnogo lakše. Korice osušenog kukuruznog kruha u dačkoj torbi i putovanja na lokomotivama ostavljennim od rata. Gurali smo često nejački te parne kolose kroz snijeg do škole u Osijek, gdje su se igrale predstave u

Parku kulture na otvorenom, za pri-padnike Slavonskog šestog korpusa. Dani kada Revolucija pokapa um-jetnike dostoјno i pjesnički. Sprovod Dujšina i Nazora, čitao sam tada, pro-tezao se od kazališta do Mirogoja. Osijek je imao svoje slavoluke, zastave u čijoj sam prašini spavao na podu, u Komitetu omladine, gledao, bolje piljio u predstave, zakašnjavao na par-ne zimske negrijane vlakove, koji su polazili uвijek ranije nego su pred-stave završavale. Ukor u školi, nagrade u amaterizmu glume, odluka da se krene u veliki grad, tamo gdje se do-stojno pokapaju pjesnici.

Djetetu sa sela, bez roditelja (rano umriješe prirodnom smrću), novo zanimanje nije drugačije shvaćeno nego teško, težački, oporo, surovo, i lijepo.

Bile su skele u ZDK kad se sanjalo, a

za to i imalo nekih realnih osnova da će se baš tu djelovati. Tu treba da se ostvare svi oni Ferikini brkovi Ladi-mirevački, koje smo pričvršćivali ži-com a ne mastiksom.

Tu je Gavella draq svoju dušu po-deset sati na dan. Kazališna Akademija puna studenata. Poznanstvo sa sjajnim profesorima Škavićem, Kom-bolom, Batušićem. Mala sitna razoča-ranja. Na otvaranju ZDK u Subotici Tomislav Tanhofer, stari teatarski zec, rekao je Gavelli da to nije ona pred-stava *Golgote* iz godine 1922, zbog koje se uplašio Stanislavski, "Čast", rekao je Tanhofer, "ali kako ćeš mjeriti balavce sa Sotošekom, Marićićem, Pavićem." Ti balavci bili su Jelinić, Haj-darhodžić, Vican, Lonza, Vrdoljak, Drach, Ergović. I onda se, unatoč sve-mu, počelo glumiti. Prve uloge s ma-stiksom, danas već i periku prilažem.

Skup. Strindberg, Božić, Kaštelan, Dundo, Tartuffe, Štivičić, Ivanac, Šo-ljan, Beckett, Koletić, Bajsić, Fanelli, Babaja, Mimica, Golik... već petnaest godina.

Glumac danas nije boem, on je oso-ba argatovanja. U pauzi ima vremena da o ponečem i razmišlja. Ne čudite se ako su te pauze kratke i dometi manji. No, radi, puno više negoli je ikad ra-dio. Mislim da je u tome njegova bu-dućnost, pa makar morao i umirati ranije. Sigurno je da oko njegova ime-na nema one aureole koje smo imali u doba romantičke. Nosi šofersko odi-jelo, vozi "fiću" i kupuje konfekciju. Nema bljeska i romantičke, nema sprovoda od kazališta do Mirogoja, ali ima druge topline. Gradani jedne zagrebačke ulice poslali su Šubiću pismo nakon smrti. Pismo u kojem ga pozdravljaju kao dragog i toplog kuć-

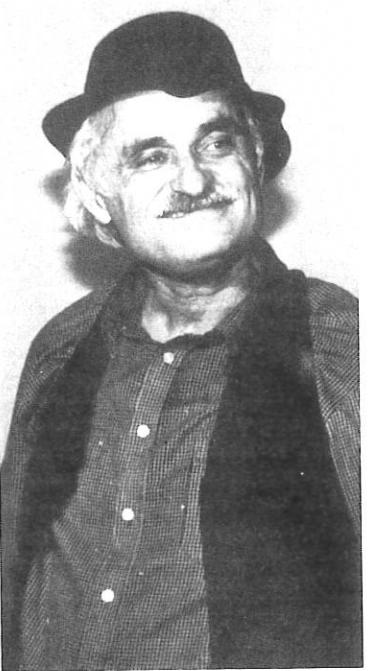
nog prijatelja. Tako da Šubić ne bi prezirao svoj rokovnik i svoj dragi posao koji je nadasve volio.

Korimo ga da će gomila rada uništiti njegovu i našu dušu. On pronađe energiju ipak, i onda kada su ostali zatajili, on može još više, on se danas najmanje štedi.

On ne spava više pod cirkuskim ša-torima. Obični je gradanin ovoga lje-poga svijeta. Kukajer još nije kadar da se cehovski zaštiti. Plače i smije se u neprozračnim improvizacijama od studija, u prašini. Sve treba obaviti. Prije smrti.

Unatoč svemu, ne može a da naivno ne gleda i dalje u pohod kulture koju uporno, težački, pronosi na krhkim leđima.

I sretan je što živi.

Kao i u životu, Fabijan Šovagović je na sceni uvijek pokazivao isto, jedno lice, prvo lice jednine. Njegov glumački ego bio je toliko jak da nije podnosio šminku i slične protezne artefakte. A ipak, to isto lice bilo je raskošno različito na stotine načina, premda Šovagović nije bio glumac uobičajene preobrazbe, dapače transformaciju, to veliko umijeće glume, kao da nije podnosio, bila je strana njegovu glumačkom habitusu. Jednom davnog zapisao sam da Šovagović ne ulazi u ulogu, nego uloga ulazi u njega. On je svaku ulogu upijao čitavim bićem i, koliko je uspijevalo upiti, toliko je ona bila velika.

Šovagović nije bio glumac od faha samo za određeni tip uloga. Njegov glumački dijapazon bio je izrazito širok, čarobno promjenljiv u njegovoј habitusnoј nepromjenjivosti. U tome je nikada do kraja proučena tajna njegove glume. Otimaо se svim kanonima glume, pravilima, čak i konvencionalnoj stilskoj rafiniranosti. Nasuprot općim mjestima glumačkog umijeća, razvio je osobeni, neponovljivi stil glume. Neki su mu predbacivali nezgrapnost. Neki su ga, unatoč završenom studiju glume, smatrali naturščikom, a Šovagović je bio sve prije nego to.

Upravo između naturščika i Šovagovićeva osobenog stila glume i leži veliki grumen tajne njegove

glumstvenosti. Naturščik dominira pojavnosću. On može i isjavati stanovaitim unutarnjim titranjem, ali u suštini ostaje nepromjenjiv. On ne može biti drugo nego ono što jest. Temelj pak Šovagovićeva "sistema" glume bio je razvijanje krajnje čistih, istinitih emocija. On ulogu nije ni proživljavao ni doživljavao, nego ju je na sceni živio. Bitno u tome je što on nije živio predstavu, nego svaku izvedbu. On je gradio neke temeljne parametre uloge, ali gdje će ga ona u datome trenutku odvesti, nije u bujnosti svoje temperamentne glumstvenosti mogao predvidjeti, pa je i sam znao govoriti kako je u nekoj ulozi jedne večeri bio dobar, a druge nije. Šovagović, dakle, nije glumio, nego živio svoj teatar. Unosio je cijeloga sebe u njega i, shodno tome, trošio se bez ostatka. To je bila ona muka o kojoj je tako često govorio, muka da se svake večeri u nestalnosti načina i mogućnosti koje su mu se nametale dok je igrao odgovori na isti izazov.

Šovagović je zbog toga tvorac i jedinstveni protagonist možda najčudnijeg paradoksa o glumi, ali i o glumcu koji je ikada formuliran. Govoreći o svojoj glumi, on je jednom rekao da mu je u njoj najvažnija iskrenost. "Ne možeš doći pred ljude i lagati. Pa ja bih propao u zemlju...", dodao je, na onaj svoj prostodušni, paorski način. Prvobitno (hrvatsko) značenje pojma glume je laž. Sjetimo se Držića: "Glumci, feca od ljudskoga roda..." Gluma je u uobičajenom pojmu plemenita laž, oponašanje kojim se nastoji sublimirati život. Staviti iskrenošć na mjesto laži paradoksalan je Šovagovićev obrat, u kojemu je suština njegove glume. On nije oponašao lik, on je bio osoba. Umjesto u području mimesisa on je agirao u području glagola biti.

Naizgled jednostavan, ali đavolski težak obrat. Nepogrešivom, ali nestalnom institucijom, Šovagović je neprestano obnavljao, rješavao pred publikom, a često i s njome, mentalni proces stvaranja uloge, koji je za većinu glumaca gotov i prije posljednjeg pokusa. Možda je u tome razlog što ga je bio glas da je težak u učenju i svladavanju, pa i u pamćenju teksta. On nije tekst učio, on ga je upijao kao sastavni dio bića koje je po njemu moralno zaživjeti na sceni, pa ako se išta u tome biću promijenilo, i dijelovi teksta postajali su suvišni, lažni, neizgovorljivi.

Etička strana toga paradoksa, "ne možeš doći pred ljude i lagati...", nije ništa manje zanimljiva i kompleksna. Šovagović je zaista scenu shvaćao kao izlazak pred ljude. Jednom davno zapisao sam da u njegovoј glumi ima nešto tribunskoga. On se penjao na scenu da bi progovorio svojoj braći, ljudima, i čini mi se da je to bila jedina svrhotivost njegova bavljenja

kazalištem. Pritom se nije obraćao masi, nego je nastojao da njegovo "poslanje" dopre do svakoga pojedinca u gledalištu ili pred zaslonom.

U tome je u svojim velikim kreacijama na čudesan način uspijevalo i to "tribunstvo" je bilo dio njegove glumačke magije. Naravno, ono se nije sastojalo u tome da publici docira ili pred njom politizira. Taj glumački tribun je svojoj braći samo želio prenijeti svu raznolikost ljudskoga koju je uspio dokučiti, sve proturječnosti i zamke bića koje se zove čovjek, otkriti mu njegove dubine i sublimirati njegov duh kojem je smijeh bio najraskošniji rascvat. Želio je svoju strast podijeliti s njima kao kruh, rastvoriti tu ljudsku štrucu, blagovati s njima uzlete duha, pakao zla, nepredvidivost čudi i smješnost svakodnevnog ponašanja. Želio je s njima podijeliti svoje osjećaje i u tome je bio jedinstven.

To je podrazumijevalo jedinstvo glume i života, ali ne samo na sceni, nego i u životu. Nije glumio život na sceni, ali nije glumio ni u životu. Sve što je stvarao, radio je iz života, zbog života kojemu se nemilosrdno davao. Šovagović je živio i proživio život u komadu, ali šokački, iz inata. U svemu što je radio osjećala se ta njegova šokačka ukorijenjenost, ali i nepredvidivost. Kada se činilo da mu je sve jasno i da mu je rezultat nadohvat ruke, kao da je sam sebi govorio - e, neću ovako, lako je,

ŽIVOT U KOMADU, IZ INATA

Dalibor Foretić

Šovagović je tvorac i jedinstveni protagonist možda najčudnijeg paradoksa o glumi, ali i o glumcu koji je ikada formuliran. Govoreći o svojoj glumi, on je jednom rekao da mu je u njoj najvažnija iskrenost. "Ne možeš doći pred ljude i lagati. Pa ja bih propao u zemlju...", dodao je, na onaj svoj prostodušni, paorski način. Prvobitno (hrvatsko) značenje pojma glume je laž. Sjetimo se Držića: "Glumci, feca od ljudskoga roda..." Gluma je u uobičajenom pojmu plemenita laž, oponašanje kojim se nastoji sublimirati život. Staviti iskrenošć na mjesto laži paradoksalan je Šovagovićev obrat, u kojemu je suština njegove glume. On nije oponašao lik, on je bio osoba. Umjesto u području mimesisa on je agirao u području glagola biti.

tako svi rade, nego drukčije, premda ne znam kako.

Inat ga je tjerao na bjegove iz institucija, na stalne promjene, na traganje za nekim drukčijim putevima, pa je u jednom takvom zanosu iz inata stvorio prvu našu neformalnu kazališnu skupinu (bilo je to 1968., a zvala se ADD), pripremio *Pastirsku igru* tada nepoznatoga Ivana Bakmaza i odigrao premijeru: kako je u predstavi rezervita bilo pećeno janje, janje su, pričao je, pojeli i predstavu više nikada nisu odigrali. Tipično šokački, inadžijski! Šovagović je, kažu, bio i ostao čovjek zemlje. Točno, on nikada nije presjekao svoje korijene, crpio je snagu iz njih, ali iz te zemlje on je gledao zvijezde.

Svoju glumačku liru ugodio je razapetu između zemlje i zvijezda. Bio je Prospero i Lear, uhvatio je metafizičnost Nepoznatoga u Krležinu Kolumbu, savršeno oblikovao modernost urbanog lopova, prevaranta i ubojice u Moski u *Volphoneu*, isijavao je nebeskom jurodivošću Jože Svetoga u *Brezi*, čovjeka koji nije od ovoga svijeta, unio je priučenu, urbanu lumpenteatralnost u žandara Milu Vrbicu. I, naravno, obozavao je svoje seljake. Što ga je to tjeralo da u nekoliko stotina izvedaba Kušanova Čaruge vjerojatno nekoliko tisuća puta ulazi i izlazi kroz prozor u maloj ulozi seljaka Zelića? Vjerojatno samo da pokaže njegovu stamenost naspram tom lapradavom svijetu oko sebe.

U Šimi, kojega nije volio njegov Sokol, autobiografskom dramskom zapisu iz djetinjstva, rastvorio je tvrdokornog patrijarha kojemu je rat rasuo i obitelj i kuću, tragično s njime na kraju jurišajući na iracionalnost povijesti. I njegov Đuka Begović. Kažem Šovagovićev, premda je Kozarčev. Sajnu realističku romanesknu materiju Kozarca mlađeg Šovagović je toliko napunio svojom glumom da je taj šokački život iz inata nadvrio nad nepojamne psihičke ponore Dostojevskog.

Nastajanju i scenskom životu njegova Đuke mogao bi se posvestiti cijeli zapis. Bio sam svjedokom bitnih punktova toga puta. Kada su mu predložili da ponese tu ulogu u HNK u Osijeku, Šovo je prvi put zaigrao nadomak svojih Ladimirevaca. Tu premijeru nikada neću

zaboraviti. Na nju se sleglo cijelo selo, ali ne neorganizirano. Pred kazalište je došla povorka od nekoliko desetaka svečano urešenih kola. Svi su u njima bili u najsvetlijim nošnjama. Iz najkićenijih kola izveli su Šovu u kostimu. Lože u kazalištu rascvale su se od prekrasnih cvjetnih nošnji ladimirevačkih snaša. Dramatizacija je bila troma, predstava duga, trajala je gotovo četiri sata, ali nitko nije ni trenuo. Pljesak je bio urnebesan, dug, upućen najviše Šovi. Već nakon prvog vala, na pozornici su došle dvije prelijepje snaše, izljubile Šovu, i poput dva cvijeta pratile ga dok je on izlazio na poklone. Nakon predstave u predvorje su unesene košare pune kolača koje su ispekle ladimirevačke žene. Zabiserile su tambure. Bio je to jedan od najljepših prizora predivne i bogate Slavonije koji sam ikada vidio.

Šovo je uredno odigrao osječku predstavu s kojom u cjelini nije bio zadovoljan, pa do kraja ni sa sobom. Tada je shvatio da tog Đuku kojega je nosio u sebi mora izbaciti sam. Sam je skratio i do radio tekst i prvi put ga izveo u svom glumačkom showu u "Jazavcu". Odmah na početku je izradio tekst, stavio ga na stol i rekao da ovo shvatimo kao javni pokus. Nije bio do kraja siguran u tekst i u

jednom trenutku zaista je zastao, okrenuo nam se i rekao: "Evo, vidi te zašto sam vam rekao da je ovo proba", skoknuo do stola i zavirio u tekst. Kasnije sam Đuku gledao nekoliko puta, u raznim prilikama, u različitim duljinama trajanja, ali pamtim kao nezaboravnu izvedbu na paradi lipicanaca, na jednoj liveni u nekom selu kod Slavonskog Broda, naročito onu čudesnu Đukinu vožnju kroz prosiku.

Bio je to Šovo u punoj snazi svoje čudesne, strasne glamstvenosti. I posljednji scenski doživljaj s njim vezan je za Osijek. Malo je poznato da je Šovo, kao i kazališni i filmski glumac (između čega nije pravio velike razlike), bio sjajan ne recitator, nego pravi rapsod, kazivač poezije. U svaku pjesmu unosio je nešto svoje, neočekivano i pravo. Kazivanje Krležine *Na mukah* kao da je sazdao od strelica koje je zbantuvalački izbacivao iz sebe na nepravdu, seljačku muku i patnju, na iskvarenost svijeta. On, štokavac, ostvario je najbolju interpretaciju *Balada* koju sam ikada čuo.

U prosincu 1992., na Krležinim danima, obišli smo razrušenu, spaljenu unutrašnjost osječkog kazališta. Parter je bio prekriven daskama. U nagorjeloj svečanoj loži sjedio je Šovo. Jedan reflektor osvjetljavao je samo njegovo lice. Ono

je nakon dva moždana udara bilo nekako ružičasto, eterično, rasplinjeno. I to lice je iznenada zagrijalo. Šovo je kazivao poemu *Slavonija* Slavka Mikolčevića, o tragediji koja ju je zadesila. Potpuno nepomičan, urlao je optužbu na sve koji su mu uništili zavičaj. Na njegovim sljepoočnicama iskočile su prst debole žile i pobojao sam se da neće izdržati. Izdržao je, za Slavoniju, za patnju njezinih ljudi, za razrušeno grijezdo, za poginule, poklane, raseljene, za sve što je kolektivnu tragediju činilo većom od njegove. I prinosio je poezijom i dalje njezinu istinu.

Bio je to moj posljednji scenski susret sa Šovom. Pamtit ću tu potpuno bijelu, isjavajuću glavu u mramoru srušenog kazališta. No, više od toga sjećat ću se svakog susreta s njim. Čvrst stisak ruke, nekoliko rafala rečenica ispaljenih u raznim smjerovima, uvijek mudrih i smislenih; pa onda šutnja koja je u unutrašnjoj buri, i koja je njime neprestano harala, bila rječitija od svakog govora. I nikada, ni u najkraćem susretu, nije zaboravio na kraju naminuti, onako šeretski, bećarski. Možda nam i sada Šovo tako namiguje sa svojih nebeskih livena, sagibajući se da dohvati pregršt zemlje da je omiriše. Vječno mu mirisala!

njegove ravnice. Napor sapinjanja atavističke snage otpora ustrajno je ugradivo u samodisciplinu podvrgnutu kazalištu, povjerenim likovima dodajući neke začudne impulse aktualnog života, crpeći iz vlastitih spoznaja i nazora, ali i reagiranja na društveno okruženje.

POLEMika S ESTETIKOM DJELA

Dramski tekst nije prihvaćao kao zaključenu činjenicu, nego se davao ulozi "u glumi sabijajući rasuti život, u stalnoj borbi za sreću...", kako piše 1985. Intuitivan i pronicljiv, od studentskih dana u današnjem Dramskom kazalištu Gavella, igra u ključnim Krležinim dramama *U logori* i *Golgoti*, zatim, poslije angažmana, 1957., pa sve do burnog napuštanja ove sredine 1965., odigravši niz likova u Millerovim *Vješticama iz Salema*, Arlekina u *Jovardinu*, Lorda u Shakespeareovom *Macbethu*. Skup je u Držićevom *Skupu*. Nastupa sa svojim vršnjacima - Nada Subotić, Vjera Žagar-Nardelli, Drach, Crnković, Lonza, Neva Rošić, nešto starijim - Kvrgić, Lašta, Šubić, Krča, pod učiteljskim i pedagoškim utjecajem Branka Gavelle

IZGarao je unutarnjom vatrom

Antonija Bogner Šaban

Svi oni umjetnički sokovi kojima je Fabijan Šovagović oplemenio hrvatsko glumište, povukavši snagu svoje Slavonije i nadasve svoje Domovine, rastući i razvijajući se među sličnim a različitim umjetničkim sumišljenicima, kao i njegovo traganje za dovoljno izdržljivim partnerom za njihovo dramsko-stvaralački dijalog, izbilo je poslije godina čekanja, od Shakespeareova Klaudija i Cezara; do Strindberga, Krleže, Sartrea, Matkovića, ironičnog Bajsića i Kušana, uz pomoć autentične anticipacije korjenških spisateljsko interpretativnih nakana u likovima Đuke Begovića i Šime u Sokol ga nije volio.

i sve utjecajnijih redatelja - Škiljan, Radojević, Spačić, Violić i Paro. Vječno je uspoređivao prošlost i suvremenost hrvatskog glumišta u njihovu ravnovesiju tražeći svoje mjesto da bi u Ionescovojoj antidrami *Stolice* nadogradio tekstovno prilično nemušti lik Zidara već tada tipičnom gestikulacijom i mimikom, a ta fizička sastavnica nastupa postaje stalna odlika njegove glumstvenosti.

Upotpunjavajući umjetničku poetiku zasnovanu na tradicionalizmu i konzervativizmu i kidanju tih stega, te vodeći stalnu polemiku s estetikom djela i stavovima pisaca, svoga Lenbacha u Krležinoj drami *U agoniji* izvodi iz njegova seljačkog kompleksa i ljubavi prema konjima, dok Julija Cezara u istoimenoj Shakespeareovoj tragediji, ulogama odigranim za angazmana u HNK-u (1966.-1972.), ostvaruje kao teškog egocentrika ponajprije usredotočena na njegov društveni integritet. Iznalazeći sebi svojstven prostor glume, Šovagović pored traženja sklada scenske i životne zbilje, koju u zrelem smislu zrelo donosi u Grassovoj drami *Plebejci uvježavaju ustanak*, u Teatru ITD 1971., ponire sve dublje u poetološku strukturu teksta, u jezičnom ishodištu vlastitog podrijetla, a na temelju zavidnog iskustva

protegnutog od Držića do kajkavštine Slavka Kolara i urbanizirane sintakse Krleže, pronašavši potpuni stvaralački doseg.

Kazališna putovanja i traženje zadovoljavajućeg odgovora na njegovo opsesivno pitanje ne *kako glumiti* već *zašto glumiti*, koje propituje u Teatru u gostima, Histrionima, na festivalima u Dubrovniku i Splitu, diskutira o njima u novinskim razgovorima i dokumentarno-ispovjednim tekstovima, a konačno i knjizi *Glumčevi zapisi* (1977.), sve do nastupa u Gavelli 1984., kao Hoederer u Sartreovoj drami *Prljave ruke*, jamačno su pronašla svoju intelektualnu i umjetničku dorečenost, dosljednost i karakterno izražajnu sintezu u dramatizacijskom suautorstvu proze Ivana Kozarca Đuka Begović, kao i drami *Sokol ga nije volio*.

ŠOVAGOVIĆEVO ŠOKAČKO ODJELJE

Zavičajni individualist dramatizaciju Miroslava S. Madera, (premijerno izvedena u režiji Ivana Martona u osječkome HNK u 13. travnja 1973.) pretiče u monodramu *Đuka Begović* pronašavši u Kozarčevoj žanrovskoj odrednici *život od komada*, nepre-

sušnu monološku eruptivnost teksta koji na sceni nezaustavlivo izbija u prvi plan. Davši Đuki Begoviću *nešto svoje krvi i mesa* (kako piše u *Glumčevim zapisima*), njegovo razulareno šibanje bićem iznad leda zapjenjenog konja ne samo da je središnja metafora monodrame i uprizorenja, već je metafora njega kao čovjeka i glumca, kraja i naravi, prisnost u suvremenosti. On i bić, Šovagovićevo šokačko odjelo, *rekla i rasplitom bagate platnene gače*, nakrivljeni šešir, lukavo lucidni pogled, ikavica na ironično izvijenim usnama, prozrijevanje okolnosti koje

rastuće i razvijajući se među sličnim a različitim umjetničkim sumišljenicima, kao i njegovo traganje za dovoljno izdržljivim partnerom za njihovo dramsko-stvaralački dijalog, izbilo je poslije godina čekanja, od Shakespeareova Klaudija i Cezara; do Strindberga, Krleže, Sartrea, Matkovića, ironičnog Bajsića i Kušana, uz pomoć autentične anticipacije korijenjskih spisateljsko interpretativnih nakana u likovima Đuke Begovića i Šime u *Sokol ga nije volio*.

I kadaje nepovratno bolestan, teško i u dugim stankama hodao zagre-

bačkim Gornjim gradom, od svoje Mesničke ulice do Ilirskega trga u mislima i riječima bio je vezan za kazalište i svoj udjel u njemu, kao kad je obnavljaо, u drukčijim prostorima, Prosperovo proročanstvo iz Shakespeareove *Oluje*:

*Očaj će biti moj svrsetak
ako me molitva ne spasi svetu
prodorna tako da doprijet može
do samog milosrđa Božjeg*

Njegova zamolba mora biti ispunjena jer Fabijan Šovagović, Faba i Šova, pripada onima koji i kada otputuju na krilima vlastitih umjetničkih i ljudski časnih brazda ne zatiru svoje plodove, oni traju neprolaznom vrijednošću uspomena.

Svi oni umjetnički, sokovi kojima je Fabijan Šovagović oplemenio hrvatsko glumište, povukavši snagu svoje Slavonije i nadasve svoje Domovine,

Kad umire glumac, umire outsider i u tom nema nikakvih dubljih značenja!

Slomio se štap, gospodar Prospero!

"Dajte meni da igram i lava... pa će rikati nježno kao golupčić koji sisa, rikat će kao slavujak." Tako zavapi Špiro Guberina igrajući Vratila u Šnjetne noći.

A Solomon, podižući Jeruzalem, uze dva kipara da ga ukrase. Jedan je klešao ideal, drugi stvarnost.

Jadni i naivni Vratilo. U početku je bio za idealnog lava od čije bi se rike i sam Herkul uplašio, ali na predstavi su dame mekog srca, zato će on rikati kao golupčić koji sisa, rikat će kao slavujak.

Glumac mora objediniti u jednom kratkom i prolaznom tijelu ideal i stvarnost i sve to u kratkom životu na sceni, u trenutcima na sceni, u trenutcima koji prolaze bespovratno i to samo za one koji ih taj čas gledaju.

"En un lugar de La Mancha cuyo nombre quier acordami... iliti - "U jednom mjestu Slavonije, čijeg se imena ne mogu sjetiti..."

Volim glumca Don Kihota!

Izlaziti na scenu, svaku veću i graditi nešto što ne postoji... Raditi to do kraja sebe i do kraja predstave da bi sutra to isto radio - bezuman je čin. I čin vrijedan štovanja. Divim se glumcu Sizifu!

Otkravati svoje tijelo, svoju dušu i dušu junaka kojeg igraš (uspješ li otkriti), donositi vatrnu, još neotkrivnu, među ljude koji o njoj tek slute, da bi bio kažnen morom raspinjanja duše

SLOMIO SE ŠTAP, GOSPAR PROSPERO

Zdenko Jelčić

koje donosi vatrnu ljudima znajući da radi uzaludan posao.

Tražiti bez nadje da ćeš naći ne znači biti očajan. On traži znajući da neće naći, jer su mu život i traženje jedno. Tražiti je uvijek. Naći je smrt traženja. "Zatvoren u tijelu, zatvoren u koži, sanjaš da se nebo vratи i umnoži. Zatvoren u mozak, zarobljen u srce, u toj tamnoj jami vječno sanjaš sunce. Zarobljen u meso, zdrobljen u te kosti, prostor taj do neba kako da premosti?" (M. Dizdar)

Poštujem glumca Prometeja!

Širiti oko sebe dušu kao sjenuku tijela koje će svaki čas nestati sa scene. Izopćiti sebe iz mase i stati pred nju dobrovoljno izopćen, zbog rana koje nosiš - priča je o Filoktetu. To nije taština. To nije bježanje Vergilijeve djeve u vrbak sa željom da je smotre. Ta izopćenost je posjed koji ne stremi ni prema kakvom bliskom horizontu.

U Kafkinoj si Jazbini, slobodan da budeš izopćen.

Ne mogu bez glumca Filoktetata! Volim to izopćeno tijelo koje traži,

ta velika i lijepa usta ikad izgovorila bilo što.

A da ste ga vidjeli na sceni. Ispunio je taj kubični, krajnje otporni prostor, koji ograničava.

Navrata žila kucavica skače, kao ludia, od protoka krvi (i žila na čelu). Čas se smije, čas luduje i voli i to u noći blagoj i vedroj, više za sebe nego za tristo ljudi koji omadjani gledaju varku, koji se prepustaju iluziji tijela i noći i čudnog, hladnjikavog svjetla ukradenog mjesecu.

"Kuća jedna kroz koju idem sam, zovući jedno ime

Koje mi tišina i zidovi vraćaju.

Čudna jedna kuća koja boravi u mom glasu

I koju nastanjuje vjetar.

Ja je izmišljam, moje ruke crtaju oblak,

barku velikog neba iznad šuma, maglu koja se rastura i nestaje kao slike kad igraju." (J. Seghers)

Prometejeva posljednja riječ je: "Izdržavam". Macbethova: "Dosta!"

